

Społeczno-ekonomiczne aspekty niewypłacalności i upadłości

Mirosław Dela

1. Niewypłacalność i upadłość jako zjawisko ekonomiczne

Towarowo-pieniężna wymiana handlowa daje możliwość odraczania terminu płatności. Strony umowy nie muszą spełniać swoich świadczeń jednocześnie⁴⁵. Wraz z tą możliwością pojawia się problem dłużników niespełniających świadczenia w wymaganym terminie. Skalę problemu pogłębia możliwość korzystania z kapitału pożyczonego od banków i parabanków. Dziś nie sposób wyobrazić sobie sprawnego funkcjonowania gospodarki bez dostępu do różnych form kredytowania. Popyt na kapitał finansowy jest tworzony nie tylko przez przedsiębiorstwa, które stają się biorcami kapitału dla potrzeb produkcji i inwestycji. Także gospodarstwa domowe potrzebują kapitału na bieżącą konsumpcję. Cudzy pieniądz ma jednak tę podstawową wadę, że prędzej lub później musi zostać zwrócony, i to niezależnie od tego, czy wystąpią korzystne dla dłużnika, czy też niekorzystne zdarzenia losowe. Dłużnik działa nie tylko w warunkach ryzyka, dającego się subiektywnie oszacować, ale także w warunkach niedającej się antycypować niepewności. Niekorzystny spłot okoliczności może z łatwością zakłócić zdolność do spłacania zaciągniętych zobowiązań. Mimo tych zagrożeń ludzie decydują się na finansowanie zakupu dóbr konsumpcyjnych i inwestycyjnych w ramach strumieni dłużnych, jak gdyby sądzili, że mają nieograniczone możliwości obsługi swego zadłużenia. Nie brakuje dłużników, którzy popadają w stan niewypłacalności w wyniku lekkomyślności i nadmiernego optymizmu. Otwarcie strumienia łatwego finansowania, szczególnie w przypadku przeznaczenia go na zbędne dobra konsumpcyjne, prowadzi często do zubożenia, zamiast do podniesienia standardu życia. Praktykowane przez wiele ostatnich lat życie na kredyt okazało się w dłuższej perspektywie ekonomicznie nieopłacalne. Zapotrzebowanie na kapitał było częstokroć zaspokajane w sposób nieprzemyślany. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że zaciąganie zobowiązań, samo w sobie, nie jest przyczyną omawianego problemu. Zobowiązanie, którego terminowa spłata nie jest zagrożona, nie powoduje ani dla dłużnika, ani dla wierzyciela żadnych negatywnych konsekwencji. Problem pojawia się wtedy, gdy należności przestają być regulowane terminowo. Sytuacja taka zmusza wierzyciela do podjęcia kroków przewidzianych prawem, wszczęcia sporu sądowego i poniesienia związanych z tym kosztów.

⁴⁵ Zob. art. 488 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.).

Niewypłacalność nie powstaje sama z siebie. Zwykle jest konsekwencją zbiegu wielu niekorzystnych czynników, a wśród nich błędnych decyzji przedsiębiorców, konsumentów, czy instytucji finansowych⁴⁶. Płynnemu obrotowi pieniądzem, który napędza gospodarkę, stają na drodze zatory w płatnościach, co w efekcie wyhamowuje rozwój przedsiębiorstw i całej gospodarki.

Krótkookresowym celem każdego przedsiębiorstwa jest utrzymanie płynności finansowej i elastyczne dostosowywanie się do zmiennych warunków otoczenia, co w dłuższej perspektywie pozwala pomnożyć kapitały właścicieli i zwiększyć wartość przedsiębiorstwa. Utrzymanie płynności, rozumianej jako zdolność do terminowego regulowania bieżących zobowiązań z majątku obrotowego, decyduje o przetrwaniu podmiotu na rynku. Jej zaburzenie skutkuje zmniejszeniem zaufania kontrahentów i ograniczeniem dostępu do źródeł finansowania (kredytów kupieckich⁴⁷ i bankowych), a to stanowi pierwszy krok do niewypłacalności i upadłości⁴⁸, której skutki zwykle nie ograniczają się do jednego przedsiębiorstwa, lecz pociągają za sobą pogorszenie sytuacji jego kontrahentów, dotyczą pracowników upadłego oraz pracowników przedsiębiorstw z nim kooperujących, a także ich rodzin⁴⁹. Widać więc wyraźnie, że problemy niewypłacalnego dłużnika są także problemami jego wierzycieli.

Dla uniknięcia utraty płynności finansowej konieczne jest posiadanie wiarygodnej, rzetelnej informacji o stanie przedsiębiorstwa i jego wynikach finansowych, a także jej ciągła analiza w ujęciu statycznym i dynamicznym⁵⁰. Tymczasem niewielu przedsiębiorców zdaje sobie sprawę z tego, że zdolność przedsiębiorstwa do obsługi długu jest wskaźnikiem dającym się wyliczyć. Wobec braku rzetelnej analizy przedsiębiorcy opierają się na własnej intuicji, co prowadzi wprost do nadmiernego zadłużenia i utraty płynności finansowej, a w konsekwencji do spełnienia przesłanek upadłości. Także od wierzycieli wymagana jest czujność i stałe monitorowanie przysługujących im należności.

Światowy kryzys finansowy ostatnich lat przyniósł wzrost ilości dłużników niewywiązujących się z zaciągniętych zobowiązań. Proporcjonalnie do tego nasilił się problem egzekucji i upadłości.

Odrębnym problemem jest wysoki koszt procedur mających na celu odzyskanie należności. Ma to szczególne znaczenie w kontekście powszechnie występującego zjawiska jakim są drobne, ale uciążliwe dla wierzycieli długi. W takiej sytuacji wierzyciel staje przed problemem decyzyjnym. Musi dokonać wyboru, czy dochodzenie niewielkiego roszczenia jest opłacalne, czy może bardziej racjonalne jest jego zaniechanie. Okazuje się, że koszty egzekucji bywają znacznie wyższe od

⁴⁶ Pośrednio odpowiada za nią także błędna polityki ekonomicznej państwa, czy spekulacyjnych operacji finansowych.

⁴⁷ Kredyt handlowy (kupiecki) stanowi spontaniczne źródło finansowania majątku obrotowego przedsiębiorstwa. Powstaje on w wyniku odroczenia przez wierzyciela płatności z tytułu dostaw i usług. Zob. więcej M. Sierpińska, D. Wędzki, *Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie*, Warszawa 1997, s. 251.

⁴⁸ Główną przyczyną upadłości w sektorze MSP jest utrata płynności finansowej, a nie ponoszenie strat przez te przedsiębiorstwa. Zob. M. Sierpińska, D. Wędzki, *op. cit.*, ss. 7 i 11.

⁴⁹ Szerzej J. Duraj, E. Brozi, M. Wojdera, *Zastosowanie analizy i diagnostyki ekonomicznej w zarządzaniu prywatyzowanym przedsiębiorstwem*, Zachodnie Centrum Organizacji 1994, s. 143.

⁵⁰ M. Sierpińska, D. Wędzki, *op. cit.*, s. 11.

wartości egzekwowanej wierzytelności. Decyzja powinna być więc oparta o rzetelną analizę kosztów-korzyści. Podejmowane działania procesowe znacząco zwiększają tzw. koszty transakcyjne *ex post*⁵¹, a na domiar złego wcale nie gwarantują sukcesu. Z drugiej zaś strony zaniechanie dochodzenia dużej ilości należności o niewielkich wartościach może sumarycznie powodować poważne straty i doprowadzić do zaburzenia płynności finansowej wierzyciela.

Nie można zapominać o etycznym aspekcie długu. Niewywiązanie się z umowy przez dłużnika, który nie może (lub, co gorsza, nie chce) spłacić zaciągniętego zobowiązania, nie tylko godzi w łacińską premię *pacta sunt servanda*⁵², ale jest także wysoce naganne moralnie. Niestety wśród dłużników nie brakuje podmiotów nieuczciwych, celowo doprowadzających się do niewypłacalności, albo doprowadzających się do takiej sytuacji w zamiarze ewentualnym, a więc godzących się z myślą, że być może w przyszłości nie będą w stanie wykonać zaciągniętego zobowiązania.

2. Statystyki niewypłacalności i upadłości

Według danych z grudnia 2015 r.⁵³ aż 6,3% dorosłych Polaków posiada zaległe zobowiązania, a ich łączna kwota wynosi 40,39 mld zł, z czego 29,21 mld zł (72%) to łączna kwota zaległych zobowiązań kredytowych (1 053 125 osób, średnio 27 741 zł na osobę), a 11,18 mld zł (28%) to łączna kwota zaległych zobowiązań pozakredytowych (1 251 181 osób, średnio 8 933 zł na osobę). Liczba osób nieregulujących terminowo zobowiązań sięga 1 977 284 osób, z czego 31% osób ma zaległości nieprzekraczające 2 tys. zł, a 53% osób nieprzekraczające 5 tys. zł. Wysokość zaległego zobowiązania przypadająca na osobę nieregulującą terminowo zobowiązań wynosi przeciętnie 20 428 zł.

Warto przyjrzeć się też rodzajowi zaległych zobowiązań. Średnia wartość niezapłaconych alimentów to 29 418 zł, niezapłaconych rachunków telekomunikacyjnych - 2 059 zł, niezapłaconych kar za jazdę bez ważnego biletu - 761 zł. Średnia wartość zaległego kredytu mieszkaniowego to 224 820 zł, zaś średnia wartość zaległego kredytu konsumpcyjnego - 20 753 zł. Zaległości na karcie kredytowej i koncie osobistym wynoszą przeciętnie 6 590 zł⁵⁴.

Warto dodać, że zobowiązania alimentacyjne terminowo reguluje tylko czwarta część tych, którzy są do tego zobowiązani. Milion dzieci w Polsce nie otrzymuje alimentów od swoich rodziców.

⁵¹ B. Klimczak, *Mikroekonomia*, Wrocław 2006, s. 342.

⁵² Łac. *pacta sunt servanda* - umowy zobowiązują, umów należy przestrzegać. Zasada ta nazywana jest zasadą niezmienności umów.

⁵³ *Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i niesolidnych dłużnikach*, InfoDług, s. 7, http://www.big.pl/download/raporty/2015_11_infodlug.pdf [dostęp: 18.12.2015].

⁵⁴ Tamże, s. 10.

Dług z tytułu niezapłaconych alimentów notowany w Krajowym Rejestrze Długów⁵⁵ lawinowo wzrasta i obecnie wynosi 7,1 mld zł⁵⁶. Rocznie prowadzonych jest 600 tys. egzekucji alimentów, a co roku wpływa 60 tys. nowych spraw. Coraz częściej mówi się, że niepłacenie alimentów to forma przemocy ekonomicznej⁵⁷.

Tab. 1. Skala problemów z regulowaniem zobowiązań przez kontrahentów polskich przedsiębiorstw

	październik 2013	październik 2015
Problem nie występuje	12,6 %	20,6 %
Problem występuje, ale jego skala zmniejsza się	22,4 %	23,7 %
Problem utrzymuje się na stałym poziomie	49,6 %	44,9 %
Problem narasta	15,4 %	10,7 %

Źródło: oprac. P. Białowolski, *Portfel należności polskich przedsiębiorstw*, Projekt badawczy Konferencji Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce oraz Krajowego Rejestru Długów⁵⁸

Tab. 2. Struktura terminowa należności przeterminowanych w polskich przedsiębiorstwach

	październik 2013	październik 2015
do 3 miesięcy	62,5 %	63,5 %
od 3 do 6 miesięcy	14,8 %	14,8 %
od 6 do 12 m-cy	9,0 %	9,6 %
powyżej 12 m-cy	13,7 %	12,1 %
średni okres przeterminowania	3,6 mies.	3,5 mies.

Źródło: j.w.

⁵⁵ Pierwsze polskie biuro informacji gospodarczej prowadzące działalność polegającą na gromadzeniu, przechowywaniu i udostępnianiu informacji o dłużnikach.

⁵⁶ <http://krd.pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/2015/Lawinowy-wzrost-zadluzenia-alimentacyjnego> [dostęp: 17.12.2015].

⁵⁷ <http://www.pb.pl/4038064,23911,komornicy-nieplacenie-alimentow-to-przemoc-ekonomiczna> [dostęp: 17.12.2015].

⁵⁸ <http://krd.pl/getattachment/ab85da37-bdde-4d5a-8e24-90bafd3ca78e/Portfel-naleznosci-polskich-przedsiębiorstw-pazdzi.aspx?disposition=attachment> i <http://krd.pl/getattachment/d5e073da-d297-4627-98f3-35a5b704dbc7/Portfel-naleznosci-polskich-przedsiębiorstw-pazdzi.aspx?disposition=attachment> [dostęp: 17.12.2015].

Tab. 3. Odsetek należności niuregulowanych w portfelu polskich przedsiębiorstw

	październik 2013	październik 2015
Poniżej 10 %	29,2 %	29,0%
10 – 19 %	25,7 %	22,9%
20 – 29 %	12,4 %	14,9%
30 – 49 %	16,4 %	17,1%
50 % i więcej	16,3 %	16,1%
średnio	22,7 %	22,9%

Źródło: j.w.

Można łatwo zauważyć, że dla ponad 16% przedsiębiorstw udział przeterminowanych należności w ogólnej puli należności stanowi ponad połowę. Przy takim poziomie opóźnień funkcjonowanie przedsiębiorstw jest bardzo trudne i naraża je na znaczne problemy z płynnością. Największym problemem wynikającym z zaległych należności jest brak możliwości regulowania własnych zobowiązań. Trudno wyobrazić sobie rozwój przedsiębiorstwa, które napotyka na problem z wyegzekwowaniem ponad połowy przysługujących mu należności⁵⁹.

Tab. 4. Wartość zaległych zobowiązań w poszczególnych grupach wiekowych

	liczba osób posiadających zaległości (w tys.)	odsetek osób wśród wszystkich dłużników z zaległościami (%)	kwota zaległych zobowiązań (w mld zł)	odsetek w ogólnej kwocie zaległości (%)
18 – 24 lat	119,8	6%	0,40	1
25 – 34 lat	442,1	22%	6,46	16
35 – 44 lat	474,2	24%	12,52	31
45 – 54 lat	355,8	18%	9,79	24
55 – 64 lat	318,6	16%	7,27	18
powyżej 65 lat	265,6	14%	4,04	10

Źródło: *Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i niesolidnych dłużnikach*, InfoDług, grudzień 2015⁶⁰⁵⁹ *Ogólnopolski raport ...*, s. 5 i 6.⁶⁰ http://www.big.pl/download/raporty/2015_11_infodlug.pdf [dostęp: 16.12.2015].

Tab. 5. Udział osób z zaległymi zobowiązaniami w danej grupie wiekowej

Wiek (lat)	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 i więcej
%	3,4	7,0	8,5	7,2	5,7	4,7

Źródło: j.w.

Statystyki pokazują, że 60,5% spośród wszystkich dłużników stanowią mężczyźni (1 196 tys. osób), zaś 39,5% to kobiety (781 tys. osób)⁶¹. Przeciętna wartość windykowanej wierzytelności wynosi 5 807 zł, a średnia wartość zaległości wynikającej z sądowych tytułów wykonawczych to 3 745 zł⁶².

W ujęciu geograficznym największa łączna kwota zaległości występuje w woj. mazowieckim (7 106 545 494 zł) i śląskim (5 536 671 675 zł), zaś najniższa w świętokrzyskim (718 378 460 zł) i podlaskim (771 248 117 zł). Średnia zaległość na osobę jest najwyższa w województwie mazowieckim (29 336 zł) i małopolskim (24 174 zł), najniższa zaś w woj. świętokrzyskim (15 123 zł) i warmińsko-mazurskim (15 137 zł). Największa liczba osób posiadających zaległe zobowiązanie zamieszkuje w woj. śląskim (282 850) oraz mazowieckim (242 243), najmniejsza zaś w woj. podlaskim (41 596), opolskim (45 253) i świętokrzyskim (47 501). Największa liczba osób z zaległymi zobowiązaniami na tysiąc dorosłych mieszkańców przypada na województwa zachodnie, znacznie mniejsza na województwa wschodnie⁶³. Fakt ten może dziwić, bo przecież w najbardziej rozwiniętych obszarach istnieją z reguły szanse na osiągnięcie wyższego poziomu dochodu. Tymczasem okazuje się, że duże ośrodki miejskie i przemysłowe, w których nie funkcjonuje tradycyjna kontrola społeczna, sprzyjają działalności osób chcących w krótkim czasie podnieść swój status społeczny. Osoby takie wykazują większą skłonność do podejmowania nadmiernego ryzyka i nie zważają na to, czy przedsiębrane przez nich środki są legalne. Mieszkańcy wschodnich województw wydają się rozważniej układać swój koszyk dóbr i usług, jakby lepiej rozumiejąc czym jest maksymalizacja użyteczności przy nie zawsze korzystnie przebiegającej linii ograniczenia budżetowego⁶⁴.

⁶¹ *Ogólnopolski raport ...*, s. 11.

⁶² Kwota ta wzrośnie, ponieważ zniesienie w 2016 r. bankowego tytułu egzekucyjnego spowoduje, że banki staną się stronami procesów sądowych przeciwko kredytobiorcom.

⁶³ *Ogólnopolski raport ...*, s. 16 i n.

⁶⁴ Zob. szeroko o teorii zachowania się konsumenta W. Samecki, *Wprowadzenie do ekonomii*, Wrocław 2005, s. 381 i n. oraz B. Klimczak, *op. cit.*, s. 144 i n.

Tab. 6. Ewidencja spraw upadłościowych (w tym upadłości konsumenckiej) za lata 2005 - III kwartał 2015

rok	Wpływ wniosków o ogłoszenie upadłości			Rozstrzygnięcia spraw o ogłoszenie upadłości				
	razem	z tego		ogółem	w tym ogłoszenie upadłości			
		upadłość przedsiębiorców	upadłość konsumencka		obejmującej likwidację			z możliwością zawarcia układu
					razem	z tego:		
						upadłość przedsiębiorców	upadłość konsumencka	
2005	5 259	5 259	-	5 484	663	663	-	
2006	3 878	3 878	-	3 901	516	516	-	105
2007	2 599	2 599	-	2 690	390	390	-	70
2008	2 469	2 469	-	2 402	362	362	-	69
2009*)	4 704	3 719	985	4 393	591	581	10	131
2010	3 678	3 168	510	3 742	561	549	12	124
2011	3 647	3 267	380	3 535	656	642	14	101
2012	4 589	4 303	286	4 390	754	730	24	162
2013	4 806	4 532	274	4 634	748	720	28	178
2014	4 165	3 865	300	4 254	747	715	32	124
I-III kw. 2015	7 140	3 248	3 892	5 497	1 842	508	1 334	86

*) dane za 2009 r. dotyczące upadłości konsumenckiej obejmują okres marzec-grudzień

Źródło: oprac. R. Bieluga, Ministerstwo Sprawiedliwości⁶⁵

Liczba upadłości nie odzwierciedla jednak skali problemu niewypłacalności. Wiele podmiotów gospodarczych jest likwidowanych bez zastosowania procedur upadłościowych. Dotyczy to zwykle małych przedsiębiorców. Wyraźnie widoczny jest za to lawinowy wzrost ilości składanych wniosków o ogłoszenie upadłości konsumenckiej.

Tab. 7. Rodzaje rozstrzygnięć spraw upadłościowych w 2014 roku

ogłoszenie upadłości	oddalenie wniosku	zwrot wniosku	umorzenie	inne
871	1470	1080	489	636
19,2%	32,3%	23,8%	10,8%	14,0%

Źródło: raport Coface nt. wniosków o ogłoszenie upadłości w 2014 roku⁶⁶

W ogólnej liczbie 1470 oddalonych wniosków, aż 1081 wniosków oddalono na podstawie art. 13 Prawa upadłościowego, czyli z powodu braku majątku na pokrycie kosztów postępowania upadłościowego⁶⁷ (tzw. ubóstwo masy upadłościowej).

Tab. 8. Liczba upadłości z podziałem na branże

	hurt	usługi	budownictwo	produkcja
I półrocze 2014	75	99	98	88
I półrocze 2015	62	115	66	99

Źródło: Monitor Sądowy i Gospodarczy, dane przeanalizowane przez Euler Hermes z Grupy Allianz⁶⁸

Odnutowane w Krajowym Rejestrze Długów zadłużenie branży przemysłowej wynosi już blisko 957 mln zł i w ciągu ostatnich trzech lat wzrosło niemal o połowę. Niewiele mniejsze są należności, jakie branża przemysłowa ma do odzyskania od swoich dłużników⁶⁹.

⁶⁵ <http://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,58.html> [dostęp 10.12.2015]. Tabelę uzupełniono o dane z trzech kwartałów roku 2015.

⁶⁶ <http://www.coface.pl/Aktualnosci-i-Media/Biuro-prasowe/Raport-Coface-nt.-wnioskow-o-ogloszenie-upadlosci-w-2014-r> [dostęp: 17.12.2015]. Inny sposób zakończenia sprawy może oznaczać przekazanie sprawy do rozpatrzenia innemu sądowi albo połączenie spraw.

⁶⁷ j.w.

⁶⁸ http://www.eulerhermes.pl/euler-hermes-w-polsce/centrum-prasowe/wiadomosci/Pages/1507_upadl_czerwiec_PL.aspx [dostęp: 14.12.2015].

⁶⁹ <http://krd.pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/Zadluzenie-przemyslu-gwaltownie-rosnie> [dostęp: 18.12.2015, dane na październik 2015].

Warto jeszcze przyjrzeć się jak kształtują się statystyki eksmisji z lokali mieszkalnych. Mimo kryzysu zapoczątkowanego w 2008 r. liczba wniosków o opróżnienie lokalu utrzymuje się na stałym poziomie. Wydaje się, że wprowadzone regulacje prawne gwarantują dłużnikom minimum słusznie należnej im ochrony na wypadek grożącej eksmisji⁷⁰.

Tab. 9. Wpływ wniosków o opróżnienie lokalu mieszkalnego do sądów i komorników

Rok	Wnioski do sądów	Wnioski do komorników	
		ogółem	w tym bez zapewnienia innego lokalu ^{*)}
2000	41 166	13 308	9 917
2001	33 095	9 338	6 650
2002	33 634	7 631	4 788
2003	35 772	8 244	4 148
2004	33 976	7 181	4 359
2005	32 475	6 390	2 890
2006	34 514	7 295	2 932
2007	31 805	6 678	2 149
2008	30 008	5 501	1 797
2009	31 813	6 552	2 157
2010	34 510	6 569	1 997
2011	34 494	7 198	2 177
2012	34 077	9 070	3 002
2013	30 794	8 557	2 506
2014	28 231	8 538	2 889

^{*)} do 2008 r. opróżnienie lokalu mieszkalnego bez zapewnienia lokalu socjalnego, w latach 2009-2011 opróżnienie lokalu mieszkalnego do pomieszczenia tymczasowego (art. 1046 k.p.c.), od roku 2012 opróżnienie lokalu mieszkalnego na podstawie tytułu wykonawczego, z którego nie wynika prawo dłużnika do lokalu socjalnego lub zamiennego

Oprac. własne, źródło danych: Ministerstwo Sprawiedliwości⁷¹

⁷⁰ zob. ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 150 z późn. zm.).

⁷¹ <http://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,7.html> [dostęp: 11.12.2015].

Statystyki dotyczące postępowań egzekucyjnych wskazują, że w ostatnich latach lawinowo rośnie ilość wniosków egzekucyjnych.

Tab. 10. Wpływ wniosków egzekucyjnych do kancelarii komorniczych

Lata	Liczba komorników	Wpływ spraw	Średnie miesięczne obciążenie komornika wpływem spraw
2008	661	1 912 792	241,1
2009	789	2 503 442	264,4
2010	885	3 205 032	301,8
2011	1012	4 224 918	347,9
2012	1084	5 049 992	388,2
2013	1 295*	5 150 000*)	330,0*)
2014	1 334*	5 607 163*)	350,0*)

Źródło: Bankier.pl na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości i Krajowej Rady Komorniczej⁷²; *) dane szacunkowe

Mimo, iż podwoiła się także liczba komorników, skuteczność egzekucji jest zdumiewająco niska.

Tab. 11. Skuteczność egzekucji komorniczych

Rok	1997	2004	2007	2013	I półrocze 2014
Skuteczność	30%	34%	36%	22%	23,7%

Źródło: wyborcza.biz⁷³

⁷² <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Komornikom-przybywa-pracy-Maja-podzielic-sie-nia-sprawiedliwiej-7268449.html> [dostęp: 17.12.2015].

⁷³ http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,16089745,73_5_mld_zl_do_odzyskania__Komornicy_nie_daja_rady_.html?disableR

Wydaje się jednak, że statystyki skuteczności są mocno zawyżone, ponieważ komornicy stosują różne zabiegi, by wykazać się jak najwyższą efektywnością⁷⁴. W 2013 roku do egzekucji było prawie 73,5 mld zł. Komornicy odzyskali od dłużników nieco ponad 7,7 mld zł, co daje zaledwie 10,5%⁷⁵.

Skuteczność egzekucji komorniczej w dużej mierze zależy od zaangażowania wierzyciela, a ściślej od pozyskanych przez niego informacji dotyczących majątku dłużnika. Pozyskiwanie informacji o dłużniku jest niestety kosztowne i czasochłonne, a często wymaga zaangażowania wyspecjalizowanych wywiadowni gospodarczych.

Wobec bezskuteczności egzekucji, wierzycielowi pozostaje ostatnia możliwość, jaką jest złożenie wniosku o wyjawienie majątku. Rosnąca w ostatnich latach liczba takich wniosków świadczy o nasilającej się skali zjawiska nieskutecznych postępowań egzekucyjnych.

Tab. 12. Wpływ wniosków do sądów rejonowych o wyjawienie majątku

Rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ilość wniosków	27 827	27 137	30 791	33 639	36 189	36 142

Źródło: oprac. J. Kasprzak, K. Orowiecka, Ministerstwo Sprawiedliwości⁷⁶

Złożenie wniosku o wyjawienie majątku w wielu przypadkach nie daje pożądanego rezultatu.

3. Upadłość jako konsekwencja niewypłacalności

W praktyce gospodarczej upadłość jest konsekwencją długiego i skomplikowanego procesu, rozpoczynającego się zwykle od pozornie niegroźnych, przejściowych problemów płatniczych. Nie można więc rozpatrywać problematyki upadłości w oderwaniu od niewypłacalności i zadłużenia.

edirects=true oraz
http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,17402585,Przedsiębiorcy_ostrzegaja_poslowie_chca_jeszcze_ostrzejszych.html?disableRedirects=true [dostęp: 17.12.2015].

⁷⁴ Dane dotyczą ilości spraw a nie wysokości wyegzekwowanych kwot. Do 2012 r. wliczano do spraw załatwionych także sprawy "zakończone przedstanowczo", tj. takie, w których dokonano trzech spłat na konto komornika, nawet jeśli spłaty były w symbolicznej wysokości. Zob. przypadek opisany na <http://wpolityce.pl/gospodarka/199100-komornicy-przegrywaja-z-dluznikami-gwaltownie-spada-ich-skutecnosc> [dostęp: 17.12.2015].

⁷⁵ http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,16089745,73_5_mld_zl_do_odzyskania_Komornicy_nie_daja_rady_.html [dostęp: 17.12.2015].

⁷⁶ <http://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,63.html> [dostęp: 11.12.2015].

Pojęcia te wzajemnie przeplatają się. Dość wspomnieć, że podstawą upadłości jest stan niewypłacalności⁷⁷. Upadłość jest więc jego bezpośrednim następstwem.

Z reguły ogłoszenie upadłości nie tylko nie rozwiązuje istniejącego problemu niewypłacalnego dłużnika, ale wywołuje dodatkowe perturbacje na lokalnym rynku pracy. Upadłość, od 2016 roku obejmująca wyłącznie likwidację majątku dłużnika, prowadzi do utraty miejsc pracy nie tylko w przedsiębiorstwie upadłego, ale także u jego kontrahentów. Negatywne skutki upadłości może odczuć całe lokalne społeczeństwo, zwłaszcza, gdy upadły był jedynym znaczącym pracodawcą w regionie.

Praktyka pokazuje, że majątek upadłego w zasadzie nigdy nie pozwala na pełne zaspokojenie wszystkich wierzycieli. Z reguły zaspokojeniu podlega jedynie część wierzytelności przysługujących tylko tej grupie wierzycieli, których wierzytelności mają charakter uprzywilejowany⁷⁸. Dotychczasowe regulacje upadłości oceniane są w doktrynie jako mało efektywne. Dlatego ustawodawca w trakcie ostatniej nowelizacji z dnia 15 maja 2015 r.⁷⁹ dokonał rozdziału prawa upadłościowego i sanacyjnego, nazywając to drugie prawem restrukturyzacyjnym. Wyraźnie widać, że ustawodawca słusznie preferuje postępowanie naprawcze przed upadłością, która ma być rozwiązaniem ostatecznym. Czas pokaże na ile skuteczne będą nowe procedury naprawcze.

4. Upadłość konsumencka

W ostatnim czasie znaczenia nabiera upadłość konsumencka⁸⁰. Ma ona stanowić antidotum na bolączki zadłużonych osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, dając przy tym możliwość oddłużenia upadłego. Ocena instytucji darowania części długów jest skrajnie różna. Dla dłużników jest to niewątpliwie szansa na wymazanie dotychczasowej, niechlubnej przeszłości kredytowej i rozpoczęcie nowego życia (ang. *fresh start*). Dla wierzycieli zaś to wymierna strata, która może doprowadzić ich do problemów finansowych skutkujących niewypłacalnością, a nawet upadłością. Upadłość konsumencka ma wielu zwolenników, zarówno wśród przedstawicieli klasy politycznej, jak i wśród przedstawicieli doktryny prawa insolwencyjnego, mniej zaś wśród praktyków obrotu gospodarczego, w szczególności reprezentujących branżę windykacyjną. Orędownicy jej zalet kierują się względami humanitarnymi i pochylają się życzliwie nad trudną sytuacją ekonomiczną

⁷⁷ Rozumiany jako utrata zdolności do wykonywania wymagalnych zobowiązań pieniężnych. W przypadku dłużnika będącego osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, przyjmuje się, że niewypłacalność następuje także wtedy, gdy jego zobowiązania pieniężne przekraczają wartość jego majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące. Zob. art. 11 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe (Dz. U. z 2015 r. poz. 233 z późn. zm.).

⁷⁸ Zwykle są to należności alimentacyjne, renty za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci, należności ze stosunku pracy, należności zabezpieczone rzeczowo, podatki i należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne. Zob. art. 342 ust. 1 Prawa upadłościowego.

⁷⁹ Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (Dz. U. z 2015 r. poz. 978 z późn. zm.)

⁸⁰ Statystyki pokazują lawinowy wzrost ilości wpływających wniosków i ogłaszania tego rodzaju upadłości.

upadłego. Zdają się jednak zapominać, że wierzyciel nie zawsze jest finansowym krezurem czy filantropem i być może nie stać go na umorzenie zobowiązania dłużnikowi. Częstokroć sytuacja ekonomiczna wierzyciela jest niewiele lepsza niż sytuacja upadłego. Pozostaje mieć nadzieję, że sądy upadłościowe nie będą kierować się li tylko współczuciem dla dłużnika, ale będą ważyły także racje wierzycieli. *Dura lex sed lex*. Wszak postępowanie upadłościowe prowadzone jest w celu zaspokojenia interesu wierzyciela, a nie w celu ochrony majątku dłużnika. Sąd upadłościowy nie powinien stawiać względów społecznych ponad literalne brzmienie ustawy. W gestii władzy sądowniczej nie leży wyręczanie państwa w realizowaniu polityki społecznej czy polityki zatrudnienia. Na oddłużenie zasługują tylko ci dłużnicy, którzy dołożyli należytej staranności w spełnianiu ciężącego na nich zobowiązania. Zastosowanie procedury oddłużeniowej powinno być więc poparte gruntowną analizą dotychczasowego zachowania dłużnika. Jakiegokolwiek fakty, mogące rzucać choćby cień podejrzenia braku lojalności dłużnika wobec wierzyciela, powinny wykluczać możliwość jego oddłużenia. Zamiast umorzenia kapitału można przecież zastosować zmianę sposobu spełnienia świadczenia poprzez jego rozłożenie w czasie lub umorzenie części odsetek.

Już dziś można zaobserwować, że wśród dłużników umacnia się poczucie bezkarności. Wzrasta ilość dłużników, którzy za nic mają sądowe tytuły wykonawcze, nie odbierają wezwań i latami zwodzą komorników. Wykazują przy tym postawę roszczeniową, a czasem wręcz agresywną. Posuwają się do gróźb wobec swoich wierzycieli, których obarczają winą za doprowadzenie ich do złej sytuacji materialnej. Podejmują desperacką obronę przez atak, oskarżając swoich wierzycieli o próbę wyłudzenia nienależnego im świadczenia. Podważają w ten sposób zasadę „*iuris exsecutio non habet iniuriam*”⁸¹. Sami zaś zdają się nie dostrzegać niczego złego we własnym postępowaniu i stawiają się w roli bezbronnej, niewinnej ofiary systemu społeczno-gospodarczego. Z jednej strony udają nieobeznanych z prawem dyletantów, nierozumiejących treści sygnowanej przez nich umowy, z drugiej zaś umiejętnie nadużywają wszelkich uprawnień procesowych służących ochronie dłużnika. Zdarza się, że symulują zaburzenia psychiczne, by wykazać istnienie wady oświadczenia woli i zakwestionować ważność zawartej umowy⁸². Praktyka pokazuje, że wielu dłużników zaciąga zobowiązania pieniężne bez zamiaru spełnienia świadczenia (spłaty długu). W takiej sytuacji częściej niż obecnie powinny być stosowane instytucje prawa karnego. Niepodobna więc zgodzić się na łagodzenie metod stosowanych wobec ogółu dłużników, skoro tylko nieliczni z nich zasługują na ulgowe traktowanie. Tymczasem zmiany wchodzące w życie z początkiem 2016 roku wręcz zachęcają dłużników do składania wniosków o ogłoszenie upadłości, ułatwiając procedurę, obniżając jej koszty, skracając maksymalny okres spłaty zadłużenia i otwierając drogę do umorzenia długu. Taka

⁸¹ Łac. *iuris exsecutio non habet iniuriam* - wykonywanie prawa nie jest bezprawne.

⁸² Zob. art. 82 k.c. (brak świadomości).

działalność legislacyjna *in favorem debitoris* nie służy wzmocnieniu pewności obrotu gospodarczego i odbiera wierzycielom poczucie bezpieczeństwa prawnego. Może wręcz doprowadzić wielu wierzycieli na skraj bankructwa. Na doktrynie i judykaturze spoczywa teraz obowiązek wypracowania takiej wykładni znowelizowanych przepisów, by beneficjentami zmian nie zostali dłużnicy, którzy na to nie zasługują. Sądy upadłościowe powinny więc rygorystycznie badać czy zostały spełnione przesłanki zastosowania dobrodziejstwa jakim jest oddłużenie. Należy także spodziewać się głosu lobby reprezentującego interesy dawców kapitału.

5. Podsumowanie

Rozważania na temat niewypłacalności i upadłości wymagają podejścia interdyscyplinarnego, łączącego w sobie aspekty prawne, ekonomiczne i społeczne, a ostatnio także polityczne. Takie zestawienie nauk o odmiennym przedmiocie badań i posługujących się różną metodologią pokazuje doskonale współzależność tych dziedzin, ich wzajemne przenikanie się i uzupełnianie (bądź kolidowanie). Dość zauważyć, że prawo stanowi swoisty regulator procesów ekonomicznych, zachodzących na wolnym rynku, ustanawia reguły wyznaczające pewność i bezpieczeństwo obrotu gospodarczego. Ekonomia z kolei determinuje byt jednostek, a przez to funkcjonowanie całego społeczeństwa. W dodatku nieubłagane obnaża także niedomagania regulacji prawnych. Nie inaczej jest w dziedzinie upadłości, której dotychczasowe procedury powszechnie uznaje się za nieefektywne i niespełniające swych zadań. Nie będzie wielką przesadą stwierdzenie, że prawo pełni wobec ekonomii rolę służebną. Jego stanowienie jest często determinowane bodźcami społeczno-ekonomicznymi i, co gorsza, politycznymi. Prawo egzekucyjne i insolwencyjne nie powinno jednak stać się narzędziem służącym do uprawiania polityki społecznej. Tymczasem ostatnie zmiany w ustawie upadłościowej są odpowiedzią na zapotrzebowanie społeczne i wskazują na istnienie w ustawodawstwie niebezpiecznej tendencji do łagodzenia sankcji cywilnoprawnych wobec niewypłacalnych dłużników. Pojawiają się coraz to nowe instrumenty prawne mające za zadanie ochronę dłużnika przed wierzycielami. Coraz częściej wierzycieli przedstawia się w sposób pejoratywny i niesłusznie utożsamia się z bezwzględными lichwiarzami⁸³. Jak pokazuje instytucja oddłużenia, ciężar upadłości dłużnika można w całości lub w dużej części przerzucić na wierzyciela. Jeśli tendencja ta nie zostanie zahamowana, dojdzie do kuriozalnej sytuacji, w której niewypłacalność stanie się w wyższej mierze problemem wierzyciela, niż dłużnika. Godzi to w zasadę pewności obrotu gospodarczego, której prawo winno być gwarantem.

⁸³ Zob. na temat etycznego aspektu pobierania procentu od kapitału, W. Samecki, *op. cit.*, s. 536.

Wydaje się, że *de lege lata* niektóre przepisy postępowania egzekucyjnego i upadłościowego nie idą w zgodzie z przypisanym do nich nadrzędnym celem, jakim jest zaspokojenie interesu wierzyciela. Wzajemne relacje między przepisami proceduralnymi i ich społeczno-gospodarczą efektywnością powinny stać się przedmiotem szeroko zakrojonych badań nowej interdyscyplinarnej nauki zwanej ekonomiczną analizą prawa.

O autorze

Mirosław Dela jest doktorantem w Instytucie Prawa Cywilnego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Streszczenie

W dobie ogólnoświatowego kryzysu finansowego szczególnie aktualna jest tematyka niewypłacalności, a także upadłości, będącej jej bezpośrednią konsekwencją. Autor krytycznie odnosi się do panującego trendu łagodzenia procedur i sankcji cywilnoprawnych wobec dłużników zalegających z wykonywaniem zobowiązań, wskazując, że wielu z nich doprowadza się do niewypłacalności bądź w wyniku lekkomyślnych decyzji inwestycyjnych czy konsumenckich, bądź z premedytacją działa na szkodę wierzycieli, zaciągając zobowiązania bez zamiaru ich wykonania. Autor zaleca szczególną ostrożność przy stosowaniu instytucji oddłużenia, uważając, że nie można przenosić skutków upadłości z dłużnika na jego wierzycieli. Wskazuje także, że prawo egzekucyjne i upadłościowe zamiast służyć nadrzędnemu celowi, jakim jest zaspokojenie interesu wierzyciela, stało się narzędziem do realizacji polityki społecznej, będącej odpowiedzią na rosnące zadłużenie obywateli. Całość opracowania uzupełniają statystyki dotyczące zaległych zobowiązań oraz prowadzonych postępowań egzekucyjnych i upadłościowych.

Summary

At the time of global financial crisis insolvency as well as bankruptcy, which is its direct consequence, are especially relevant topics. The author is critical of the current prevailing trends of mitigating the procedures and civil law sanctions with regard to debtors defaulting with the performance of legal obligations, indicating that many debtors drive themselves to insolvency either as a consequence of their reckless investment or consumer decisions, or as a consequence of premeditated acts to the detriment of creditors by assuming obligations without regard to its later performance. The author recommends using special caution when applying the institution of debt relief, as the author is of the opinion that the consequences of bankruptcy cannot be transferred from the debtor to debtor's creditors. Also indicated is the fact that the enforcement and bankruptcy law rather than fulfilling the ultimate goal, which is to satisfy the interest of the creditor, has become a tool for implementation of social policy as a response to citizens' growing debts. The entire article is complemented by the statistics on outstanding obligations and conducted enforcement and bankruptcy proceedings.